

IMOM G'AZZOLIYNING "IHYOI ULUM AD-DIN" ("DINIY ILIMLARNING TIRILISHI") ASARINI TAHLIL QILISH

G'ofurova Durdonaxon

Qudratova Saxobatxon

Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti talabalari

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mashhur G'azzoliy qalamiga mansub "Ihyoi ulum ad-din" asariga haqida ma'lumotlar tahlil qilingan. Bu asardagi G'azzoliyning din to'g'risidagi fikrlari ham tavsif qilingan. Axloqshunoslik va shu kabi bir qancha oliy fazilatlar e'tirof etilgan.*

Kalit so'zlar: *diniy ilm, dunyoviy ilm, axloqshunoslik, fazilat, Alloh, mutasavvif.*

G'azzoliy o'z asarlarida islom ilohiyotini falsafiy jihatdan asoslashga harakat qilgan. G'azzoliy xudoni aql orqali anglash mumkin emas, uni maxsus ruhiy, jismoniy harakatlar — sig'inish va ibodatlar orqali anglash mumkin deb hisobladi. Sunniylik aqidalarini tasavvuf ideallari bilan birga qo'shib talqin qilgan. G'azzoliyning fikricha, insonning Alloh buyurgan amallardan o'ziga maqbulini tanlab olishi o'z ixtiyoridadir, shu bois mazkur xatti-hara-katlari oldindan belgilab qo'yilishiga qaramay ular uchun aynan in-sonning o'zi mas'uldir. G'azzoliyga ko'ra, jon xudo singari fazodan tashqari-da, olam xudo tomonidan yaratilgan. G'azzoliyning diniy tizimi tasavvufni an'anaviy islom bilan birlashtirdi.

Tangri insonni farishtalardan ulug' qo'yib, yerdagi xalifam deb atadi, ya'ni ayri-cha bir muhabbat bilan yaratdi, unga tafakkur qilish imkonini berdi. Demak, inson ham unga muhabbat qo'ymog'i lozim. Insonga yuboriladigan azob-uqubatlarda ana shu muhabbat darajasining Xudo tomonidan sinab ko'rilishidir. Tasavvufning mohiyati ikki tomonlama muhabbatni talqin etmoq. Shuning uchun tasavvuf axloqshunosligida muhabbat his-tuyg'ulik maqomidan tushuncha darajasiga ko'tariladi. Qisqa qilib aytganda, tasavvuf islomiy axloq falsafasi sifatida ish ko'radi.

Tasavvuf axloqshunosligida Hujjat ul-islom Imom G'azzoliyning (1058-1111) o'zini beqiyos. Uning axloqiy qarashlari, asosan, har jihatdan buyuk asar «Ihyoi ulum ad-din» deb atalgan to'rt jildlik kitobida, shuningdek, «Kimyoi saodat», «Mukoshafat ul-qulub» asarlarida o'z aksini topgan. Ularda tavakkul (hamma narsada Allohga suyanish) Xudoning yakkaligiga e'tiqod sifatida talqin etiladi va muhabbat, ixtiyor erkinligi, taqdir, niyat singari muammolar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. G'azzoliy muhabbatni bilishning mahsuli deb ataydi. Zero, inson nimaniki bilsa, o'shanigina sevishi mumkin. Masalan, toshda muhabbat bo'lmaydi, u bilishdan yiroq. Muhabbat faqat bilishning jonli subyektigagina xos sifatdir. Mutafakkirning fikriga ko'ra, muhabbatning besh turi mavjud: 1) insonning o'ziga, o'z kamoloti va sog'-omonligiga muhabbati; 2)

insonning o'z hayotini davom ettirishini ta'minlovchi, uni asrovchi, undan turli muhlikotlam i (halok etuvchilarni) nari tutuvchi valine'matlariga muhabbati; 3) insoning, garchand shaxsan o'ziga yaxshilik qilmagan bo'lsa ham, boshqa insonlarga xizmat ko'rsatgan, yaxshilik qilgan zotlarga muhabbati; 4) insonning tashqi yoki ichki qiyofadagi barcha go'zallikka muhabbati; 5) insonning o'zi bilan botiniy (ichki), yashirin o'xshashligi bor bo'lgan zotlarga muhabbati. Mazkur muhabbat turlari ham m asining zamirida Allohga muhabbat yotadi, ya'ni insonning o'ziga, o'zgalarga, atrof-muhitga munosabati muhabbat orqali amalga oshadi va bu muhabbat turlarining hammasi Allohga muhabbatning bilvosita ko'rinishidir. Zero: « O'zini anglab yetgan kishigina o'z Yaratganini anglab yetadi, u o'z -o'zicha mavjud emas, uning borligi, mavjudligining davomi, kam olotga erishuvi Allohdan, Alloh va Alloh vositasidadir», — deydi Imom G'azzoliy.

Axloqshunoslikda inson xatti-harakatining ikki qutbi — axloqiylik bilan axloqsizlik holatlari tahlil va tadqiq etiladi. Axloqiylik — fazilatlarda, axloqsizlik esa illatlarda namoyon bo'ladi. Bu ikki qutb — tushuncha kun-tun, oq-qora singari bir-birini inkor va ayni paytda, taqozo etgani holda mavjuddir. Zero, fazilat, Arastudan tortib Ibn Sinogacha bo'lgan qadimgi faylasuflar ta'kidlaganlaridek, ikki illat oralig'ida ro'y beradi. Boshqacha qilib aytganda, fazilat ikki manfiylik o'rtalig'ida yuzaga keladigan musbat hodisadir. Chunonchi, adolat — zulm bilan mazlumlikning, saxiylik — isrofgarchilik bilan baxillikning, iffat — qizg'anchilik bilan rujuning o'rtalig'i sifatida voqe bo'ladi. Fazilat va illat shunday yirik hamda qamrovli atamalarki, ularning har biri o'z ichiga bir necha emas, o'nlab emas, balki yuzlab tushunchalarni oladi. Shu jihatdan axloqshunoslik barcha falsafiy fanlar ichida tushunchalarining ko'pligi va xilma-xilligi bilan alohida ajralib turadi. Ularni avvalgi ilmiy-uslubiy adabiyotlarda, xususan, lug'atlarda axloqshunoslik me'zoni tushunchalari yoxud kategoriyalari, axloqiy me'zoni tushunchalar, axloqiy tamoyillar, axloqiy me'yorlar, axloqiy munosabatlar, axloqiy hissiyotlar singari guruhlariga bo'lib taqdim etilgan. Bunday «maydalashtirish», bizningcha, shart emas. Chunki u, birinchidan, tizimni murakkablashtiradi, ikkinchidan, muayyanlikdan yiroqlashtiradi, uchinchidan, tushunchalar bilan hissiyotlarni, me'yorlar bilan tamoyillarni farqlashda chalkashliklarga olib keladi, ularni rosmana idrok qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Zero, fan mazmunini taqdim etishdagi har qanday murakkablashtirishlar, chalkashliklar, tabiiyki, tushunmovchilikni keltirib chiqaradi. Natijada mazmun mo'ljallangan «o'z egasiga» risoladagidek yetib bormaydi. Shu sababli axloqshunoslik fanida qo'llaniladigan barcha tushunchalami uch guruhga bo'lishni maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Bularning birinchisi — axloqiy bilish bilan real hayot o'rtasidagi eng muhim aloqa va munosabatlarni in'ikos ettiruvchi, axloq ilmining me'zonini ifodalovchi tushunchalardir; ularni biz axloqshunoslikning me'zoni tushunchalari yoxud kategoriyalari sifatida olib qaraymiz. Nisbatan qamrovli ikkinchi guruh

tushunchalarini — axloqiy tamoyillar, uchinchi guruhni esa axloqiy me'yorlar deb taqdim etamiz. Birinchi guruh tushunchalari umumlashtiruvchilik, mushtaraklik xususiyatiga ega, ular faqat nazariyaga taalluqli. Ikkinchi va uchinchi guruh tushunchalari esa amaliy axloqqa tegishli bo'lib, nisbatan muayyan, tor qamrovga ega; ular birinchi guruh uchun «moddiy asos» vazifasini o'taydilar.

Mutasavvif faylasufning ixtiyor erkinligi borasidagi qarashlarida taqdir muqarrar hodisa sifatida talqin etiladi. Bunda ham bilim (bilish) birinchi o'rinda turadi; ixtiyor bilimga bo'ysunadi. Zero, inson nima o'ziga yoqish yoki yoqmasligini bilim (bilish) orqali anglab yetadi. Umuman, ixtiyor erkinligi ixtiyorning o'ziga xos turi, u nimagaki inson ishonchsizlik tuysa, o'shanga nisbatan bo'lgan aqliy munosabatdan yuzaga chiqadi. Ixtiyor erkinligi «kasb» tushunchasi bilan bog'liq. Kasb — kasb etmoq, o'ziga olmoq, o'ziga yuqtirmoq singari ma'nolarni anglatuvchi tasavvufiy atama. Masalan, Xudo bir bandasini sinab ko'rish uchun unga yomonlikni ravo ko'rdi, deylik. Bu uning taqdiri, **muqarrar hodisa. Lekin** yomonlikning ijrosi boshqa bir odam ixtiyoriga beriladi, ya'ni sinalayotgan bandaga yomonlik qilish-qilmasligi ana shu vosita odamning ixtiyoriy tanloviga bog'liq. U — erkin. Agar u yaxshilikni tanlasa — savob, yomonlikni tanlasa — gunoh uning bo'yniga tushadi. Xuddi shuningdek, yomonlik obyekti bo'lgan banda agar Xudoning sinoviga shukur bilan javob bersa, u suyuk, aksincha, shakkoklik qilib, Xudodan nolisa yoki yuz o'girsas, u gunohkor banda. Demak, G'azzoliy taqdirning muqarrarligini ta'kidlagani holda, insonga ma'lum ma'noda ixtiyor erkinligi berilganini qayd etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'azzoliyning "Ihyoi ulum ad-din" asari
2. Alisher Navoiy. Tola asarlar toplami. O'n jildlik. - T.: Gafur Gulom
3. N.Komilov. Tasavvuf yoki komil inson axloqi, -T., 1996.
4. Islom tasavvufi manbalari (Tasavvuf nazariyasi va tarixi). Ilmiy majmua. Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi va izohlar muallifi H.Boltaboev). - T.: O'qituvchi, 2005.
5. Internet ma'lumotlar: ziyo.uz